

УДК 314.1(477)

Віктор Петрович КРАВЧЕНКО

кандидат економічних наук, доцент кафедри управління навчальними закладами,
Донбаський державний педагогічний університет, e-mail: earntn@mail.ru

Наталія Вікторівна КРАВЧЕНКО

старший викладач кафедри управління навчальними закладами,
Донбаський державний педагогічний університет, e-mail: earntn@mail.ru

**СУЧАСНА ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ**

Кравченко, В. П. Сучасна демографічна ситуація в Україні та перспективи її розвитку / Віктор Петрович Кравченко, Наталія Вікторівна Кравченко // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 3. – № 58. – С. 236–240.

Анотація. У статті розглянуто особливості, форми прояву й причини демографічної кризи в сучасній Україні. Визначено основні чинники, які сприяють погіршенню демографічної ситуації в країні. Обґрунтовано, що сучасна демографічна ситуація характеризується тенденціями депопуляції, зниженням народжуваності, збільшенням смертності у всіх вікових групах, скороченням очікуваної тривалості життя та зміною характеру міграційних процесів. Акцентується увага на найбільш гострих існуючих і можливих в перспективі соціально-демографічних проблемах в Україні. Доводиться, що перспективи і подальший розвиток цієї ситуації в державі потребує проведення цілеспрямованої й ефективної державної демографічної політики.

Ключові слова: демографічна криза; рівень народжуваності; рівень смертності; рівень бідності; середня тривалість життя; соціальна політика.

Віктор Петрович КРАВЧЕНКО

кандидат економічних наук, доцент кафедри управління учебними заведеннями,
Донбасский государственный педагогический университет, e-mail: earntn@mail.ru

Наталія Вікторівна КРАВЧЕНКО

старший преподаватель кафедры управления учебными заведениями,
Донбасский государственный педагогический университет, e-mail: earntn@mail.ru

**СОВРЕМЕННАЯ ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В УКРАИНЕ
И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЕ РАЗВИТИЯ**

Кравченко, В. П. Современная демографическая ситуация в Украине и перспективы ее развития / Виктор Петрович Кравченко, Наталья Викторовна Кравченко // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (гл. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 3. – № 58. – С. 236–240.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности, формы проявления и причины демографического кризиса в современной Украине. Определены основные факторы, которые способствуют ухудшению демографической ситуации в стране. Обосновано, что современная демографическая ситуация характеризуется тенденциями депопуляции, снижением рождаемости, увеличением смертности во всех возрастных группах, сокращением ожидаемой продолжительности жизни и изменением характера миграционных процессов. Акцентируется внимание на наиболее острых существующих и возможных в перспективе социально-демографических проблемах в Украине. Доказано, что перспективы и дальнейшее развитие данной ситуации в государстве нуждается в проведении целенаправленной и эффективной государственной демографической политики.

Ключевые слова: демографический кризис; уровень рождаемости; уровень смертности; уровень бедности; средняя продолжительность жизни; социальная политика.

Victor KRAVCHENKO

*PhD in Economics, Assistant Professor of Educational Institutions Management Department,
Donbass State Pedagogical University, e-mail: earntn@mail.ru*

Natalia KRAVCHENKO

*Senior Teacher of Educational Institutions Management Department,
Donbass State Pedagogical University, e-mail: earntn@mail.ru*

**MODERN DEMOGRAPHIC SITUATION IN UKRAINE
AND PROSPECTS OF ITS DEVELOPMENT**

Kravchenko, V., Kravchenko, N. (2015), Modern demographic situation in Ukraine and prospects of its development Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch) and others [Problemy bezrobittia i mihratsii robochoi syly v Ukraini v umovakh rynkovoï ekonomiky; za red.: M. I. Zveryakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 3, No. 58, pp. 236–240.

Abstract. *The features, forms of display and the reasons of demographic crisis in modern Ukraine are considered in the article. Major factors which promote deterioration of a demographic situation in the country are defined. It is grounded, that a modern demographic situation is characterized by depopulation tendencies, birth rate decrease, death rate increase in all century groups, and reduction of life expectancy and change of character of the migratory processes. The attention is focused on the sharpest existing and possible future social and demographic problems in Ukraine. It is proved, that prospects and the further development of the given situation in the state require carrying out of a targeted and effective state demographic policy.*

Keywords: *demographic crisis; birth rate; death rate; poverty level; average life expectancy; social policy.*

JEL classification: *J100, J110*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність демографічної проблеми для України полягає, насамперед, в тому, що наразі триває скорочення населення і, що особливо погано, в основному працездатного віку. Причому темпи його скорочення збільшуються з кожним роком все більше. Процес скорочення населення України почався не сьогодні, але сьогодні негативні тенденції прискорилися. В ООН підрахували, що з 1990 по 2013 рік країна втратила 6,4 мільйони або 12% населення. Останній раз приріст спостерігався в 1993 році, коли кількість громадян України склала 51,9 мільйона. Після цього почалося стабільне скорочення чисельності населення і до 2013 р. воно знизилося до 45,3 млн. осіб. Станом на 1 травня 2015 року, з урахуванням втрати Криму Державний комітет статистики України оцінив кількість населення в 42,8 мільйона осіб. Торік в ООН спрогнозували, що до 2050 року на Україні може залишитися всього 34 мільйони громадян. Державна політика національної безпеки України розглядає демографічний фактор як один із її пріоритетних національних інтересів для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави. Від демографічних характеристик працездатного населення й показників демографічного розвитку залежить розвиток трудового потенціалу і, як результат, величина сукупного національного доходу.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Вивченням проблем демографічної ситуації в Україні займаються як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, серед яких варто виділити Н. А. Волгіна, Е. М. Лібанову, Ю. І. Муромцеву, І. М. Прибиткову та ін. Значний внесок у вивчення проблем народонаселення зробили А. Боярський, К. Каутський, П. Куусі, Д. Саймон, С. Струмлілн [1]. У дослідженнях вони акцентували увагу на дії законів народонаселення, кількісних і якісних змінах населення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасному суспільстві демографічні процеси виступають інтегральним показником його політичної системи, ідеології, стану економіки і ступеню вирішення соціальних проблем. Відтворення населення є не тільки фактором розвитку суспільства, але й головною умовою його виживання. Перелом в демографічній ситуації в країні, послаблення демографічної кризи і її

наслідків, можливі в результаті докорінних позитивних перетворень в соціально-економічній сфері, наслідком чого стане підвищення рівня життя і поліпшення якості життя людей. Для цього необхідні цілеспрямовані зусилля суспільства і держави на основі науково-обґрунтованого розуміння сутності демографічних проблем і засобів їх вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття форм прояву демографічної кризи в сучасній Україні, визначення деяких шляхів вирішення демографічної проблеми в Україні на основі вивчення сучасних тенденцій в режимах відтворення населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна демографічна ситуація в Україні кваліфікується дослідниками як гостра демографічна криза. Головна особливість демографічної кризи в Україні полягає в тому, що якщо в цілому у світі демографічна ситуація проявляється у вигляді швидкого, в окремі роки, вибухового приросту населення, то в нашій країні вона проявляється в скороченні населення [2]. Інша особливість демографічної ситуації в Україні – це зниження чисельності населення, насамперед, через високу смертність і низьку народжуваність. Досить високим залишається рівень безробіття, про що свідчить високий рівень трудової еміграції в інші країни, в основному країни ЄС і Російську Федерацію. Не можна не сказати про загрозу самому існуванню людства, пов'язану з виникненням глобальних проблем сучасності. Р. Хіггінс називає шість таких проблем: демографічний вибух; продовольча криза; виснаження ресурсів; руйнування природного середовища; зловживання ядерною енергією; некерованість наукою й технікою [3, с.136].

Статистичними дослідженнями встановлено такі основні причини демографічної кризи в сучасній Україні:

- а) основна причина – низька заробітна плата у більшості працівників, якої недостатньо для відтворення робочої сили, створення нової робочої сили. Так, на 1 січня 2015 року, середня заробітна плата в цілому по Україні становила 3455 грн., мінімальна заробітна плата – 1218 грн., прожитковий мінімум – 1176 грн. [4];
- б) надзвичайно низький рівень пенсійного забезпечення;
- в) інфляція, яка в післяреформений період стала постійною, веде до зниження й так невисоких реальних доходів населення;
- г) постійно зростаючі тарифи за житлово-комунальні послуги [2];
- д) незадовільні житлові умови молодих людей або відсутність окремого житла – сьогодні тільки багатим доступна покупка квартири або будівництво будинку. Такі обставини також не сприяють росту народжуваності в країні;
- е) високий рівень безробіття в сучасній Україні. Так за офіційними даними, на початок 2014 року, рівень безробіття становив 9% від загальної кількості економічно активного населення країни [4]. Як відзначається, оцінка за підсумками року не враховує інформації з Криму. Втрата роботи не тільки знижує рівень матеріального забезпечення родини, але й наносить морально-психологічні травми, призводить до втрати самоповаги, що викликає зростання алкоголізму, наркоманії, злочинності, розлучень і руйнування родин;
- ж) погіршення здоров'я населення у зв'язку з погіршенням якості харчування;
- з) зниження рівня медичного обслуговування, чому, звичайно, є об'єктивні причини – низьке фінансування лікувальних установ, низька заробітна плата медпрацівників, високі ціни на медичні препарати й медичне устаткування.

По відношенню до суспільства держава бере на себе відповідальність за підвищення якості життя населення, забезпечення соціальних гарантій і безпеки. Саме тому актуальним стає державне регулювання якості та рівня життя населення [5].

Демографічна проблема в Україні турбує політиків, науковців та суспільство загалом. Результати численних досліджень показали залежність між народжуваністю та рівнем добробуту населення. Причини падіння народжуваності не можна зводити лише до економічних негараздів, хоча вони, безумовно, відіграють суттєву роль. Узагальнення сучасних чинників зниження народжуваності дає підстави виокремити такі групи:

економічні, соціальні, психологічні, біологічні. Задоволення потреби в дітях, у материнстві та батьківстві конкурує з низкою інших потреб, тим простіших, чим нижчий рівень життя. Якщо заможні верстви населення так чи інакше оцінюють витрати часу та грошей на забезпечення майбутнім дітям необхідного фізичного, розумового розвитку та професійної підготовки і порівнюють їх із задоволенням власних потреб у розвитку та дозвіллі, то бідні враховують майже елементарні потреби в їжі, одязі, житлі.

У сфері сімейної політики та народжуваності основною метою є формування системи особистих і суспільних цінностей, орієнтованих на створення сім'ї з двома дітьми, зміцнення та підвищення її виховного потенціалу як основного осередку відтворення населення. Об'єктами безпосередньої уваги держави мають бути молоді сім'ї та сім'ї з дітьми [6]. Варто зазначити, що виплати, які українська влада надає матерям при народженні дітей, на думку багатьох демографів, можуть сприяти підвищенню народжуваності лише на першому етапі.

Пріоритетними напрямками державної підтримки сім'ї мають бути реальні шляхи, такі як:

- зростання трудових доходів, подолання бідності працюючого населення;
- реалізація конституційних гарантій щодо розмірів мінімальної заробітної плати, пенсії, інших видів соціальних виплат та допомоги на рівні не нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму;
- економічне стимулювання сімей, зокрема, за допомогою кредитних та податкових інструментів;
- державна підтримка сімейного підприємництва, фермерства, інвестування у розвиток соціальної та виробничої інфраструктури села;
- поліпшення житлових умов сімей, розвитку житлового кредитування, насамперед, молодіжного, іпотеки;
- удосконалення законодавства з питань усиновлення, зокрема, дітей, позбавлених батьківського піклування, надання допомоги безпритульним дітям;
- започаткування сучасних державних консультацій фахівцями психологами для підготовки молоді до шлюбу та створення сім'ї.

Дуже насторожують потенційні та сучасні прямі втрати працездатного населення. Найбільшу загрозу для трудового і демографічного потенціалу становить: зростання рівня смертності працездатного населення за рахунок погіршення стану здоров'я; поширення алкоголізму, наркоманії, паління; зростання смертності від нещасних випадків, травматизму як виробничого, так і побутового характеру, самогубств; інших зовнішніх причин.

Основними причинами передчасної смертності працездатного населення в Україні є зовнішні фактори: масове поширення нездорового способу життя; нераціональне харчування; стреси; екологічні умови; погіршення умов праці. Рівень смертності від нещасних випадків в Україні перевищує відповідний показник в європейських країнах в 2–4 рази. Статус українців як вмираючої нації (щорічне зменшення на 350–400 тис. осіб) зі зниженням якості життя є неприйнятним для розвитку економіки України.

Демографічна політика України в сучасних умовах має бути спрямована не тільки на стимулювання народжуваності, але й на зміцнення сім'ї, підвищення матеріального добробуту людей, зниження захворюваності та смертності. Демографічний чинник є одним із визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку варто розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор, і, водночас, як результат її функціонування.

Висновки і перспективи подальших розробок. Виходячи з аналізу статистичних даних, можна сказати, що головною причиною демографічної кризи в Україні є зuboжіння основної маси населення, викликане ринковими реформами, у результаті яких відбувся різкий спад загального виробництва в країні, зниження реальних доходів населення в умовах росту цін і посилення експлуатації праці. Метою державної демографічної політики має бути

створення на основі підвищення рівня і якості життя умов, що забезпечують реалізацію національних демографічних інтересів у комбінації з інтересами людини.

Для розв'язання цієї проблеми необхідно підсилити роль держави в регулюванні економіки, у проведенні більш слушної соціальної політики, що буде сприяти створенню в країні не тільки більш стабільної економічної, але й політичної ситуації. Ці явища вимагають розробки оптимальної державної демографічної політики, яка припускала б цілісну систему заходів економічного, правового, соціального, освітнього, культурного, інформаційно-пропагандистського характеру й була спрямована на зменшення смертності, підвищення народжуваності, охорону, реабілітацію й поновлення генофонду населення України.

Література

1. Цьома А. П. Про демографічний стан населення України / А. П. Цьома // *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. праць.* – ХДУХТ. – Харків, 2007. – Вип. 2 (6). – С. 393–400.
2. Повідомлення Державного комітету статистики України про соціально-економічне становище України за січень-червень 2008 року // *Економіст.* – 2008. – № 8. – С. 22.
3. Кулюткин Ю. Н. *Особистість: внутрішній мир і самореалізація. Ідеї, концепції, погляди* / Ю. Н. Кулюткин – СПб., 1996. – 175 с.
4. Середньомісячна зарплата по регіонах України в 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finsite.com.ua/index/avgsalary>.
5. Постніков В. Державне регулювання якості життя населення / В. Постніков // *Економічний аналіз: зб. наук. праць.* – Тернопільський національний економічний університет. – 2007. – Вип. 1 (17). – С. 67–69.
6. Богданович В. Шляхи подолання демографічної кризи в умовах соціально-економічних трансформацій / В. Богданович // *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України.* – 2006. – № 4. – С. 207–214.

References

1. Tsyoma, A. P. (2007), «On the demographic situation of population of Ukraine» [*Pro demohrafichnyi stan naseleння Ukrainy*], *Economical strategy and opportunities of development trade and service sphere: collection of scientific works, Kharkov State University of Food Technology and Trade, Kharkov*, pp. 393–400 (ukr)
2. «The State Statistics Service of Ukraine on socio-economic situation in Ukraine in January-June 2008» [*Povidomlennia Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy pro sotsialno-ekonomichne stanovyshche Ukrainy za sichen-cherven 2008 roku*], *Economist*, No. 3, p. 22 (ukr)
3. Kulyutkin, Y. N. (1996), *Personality: the inner world and self-organization. Ideas, conceptions, attitudes* [*Osobystist: vnutrishnii myr i samorealizatsiia. Idei, kontseptsii, pohliady*], *St. Petersburg*, 175 p. (ukr)
4. «The average monthly salary in the regions of Ukraine in 2015» [*Seredniomisiachna zarplata po rehionakh Ukrainy v 2015 rotsi*], available at: <http://finsite.com.ua/index/avgsalary> (ukr)
5. Postnikov, V. (2007), «The State regulation of quality of population's life» [*Derzhavne rehuliuвання yakosti zhittia naseleння*], *Economic analysis: collection of scientific works, Ternopil National Economical University*, Issue 1 (17), pp. 67–69 (ukr)
6. Bogdanovich, V. (2006), «The ways of negotiating demographic crisis under the conditions of social-economic transformation» [*Shliakhy podolannia demohrafichnoi kryzy v umovakh sotsialno-ekonomichnykh transformatsii*], *Bulletin of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine*, No. 4, pp. 207–214 (ukr)